

EFEMÈRIDE DE L'ARBOÇ EN LA GUERRA DEL FRANCÈS

JOSEP Mª JANÉ I SAMSÓ

Assaig que descriu els fets heroics i luctuosos ocorreguts l'any 1808 a l'Arboç. L'autor en fa una valoració global dintre el context històric penedesenc i n'escateix les causes amb una aproximada justificació de la «Defensa» en contra la intromissió i barbàrie de l'invasor enemic, no pas, i ben lluny de voler afavorir el rei Borbó provinent d'una dinastia feble i hostil.

EFEMÈRIDE DE L'ARBOÇ EN LA GUERRA DEL FRANCÈS

INTRODUCCIÓ

En fer una síntesi de la Resistència heroica de la vila de l'Arboç, és obvi que cal introduir-hi abans que tot una pinzellada de la Guerra del Francès, des d'una perspectiva global, però a la vegada procurant no silenciar-hi res del que considero essencial en els textos dispersos en la variada bibliografia i documentació existent.

En afrontar aquest treball d'assaig, tinc l'esperança que, en el futur, més d'un llicenciat expert en estudis historiogràfics potser n'aprofitarà alguna dada inèdita i, a l'avegada, excusarà les mancances involuntàries a les quals m'exposo.

Les obres d'autors de diferent mentalitat no sempre convergeixen en la realitat dels fets. També hi trobem hipòtesis contradictòries, a les quals, per treure'n conclusions, cal que afegim tots els elements documentats que tenim a l'abast per poder realitzar una recensió que ens condueixi a una visió encertada.

Sovint, en les ressenyes històriques, es fan servir tòpics i equívocs perillosos, tot i que a vegades són fruit de recerques iniciades amb tota bona fe.

La història esperona l'esperit dels pobles i el poble que estima la seva història es retroba a si mateix.

Per començar, cal que ens situem a l'any 1808 i que fem una composició de lloc i circumstàncies: l'Estat, com quasi habitualment sempre, estava mal governat dels de Madrid, llavors per la política de Godoy. La feble monarquia dels Borbons va ser enganyosament feta presonera a França, on Napoleó, victoriós, eixamplava les fronteres per Europa.

La Guerra del Francès començava a la nostra terra. La gent dels pobles ho sospitaven, desorientats, però dubtaven dels intents dels invasors.

Des de Barcelona sortiren dues columnes franceses, la de Schwartz cap a Manresa, amb 3.800 soldats, i la de Chabran, amb 4.200, cap a Tarragona. El primer enfrontament va ser la batalla del Bruc el 6 de juny de 1808. El segon, tres dies més tard, el 9 de juny, a l'Arboç, quan els sometents i paisans impediren el pas per la vila al general Chabran, que retornava de Tarragona per auxiliar la columna de Schwartz que havia estat derrotada al Bruc.

Els fets d'armes del 6 i el 9 de juny són dues gestes pioneres que iniciaren la resistència dels pobles catalans contra l'exèrcit francès, amb una guerra que durà sis anys.

PROTAGONISME DEL PENEDE'S EN LA GUERRA DEL FRANCÈS

L'abast geogràfic del Penedès comprès des de la línia defensiva del Llobregat fins al Gaià, amb el litoral protegit per l'esquadra anglesa, determinaren, des del principi de la guerra, el paper important que va jugar la comarca, majorment també per ser territori de pas obligat, tant per les tropes franceses com pels sometents, guerrillers i milícies de la Junta Superior del Principat que es constituí el mes de juliol de 1808, i que actuava amb certa autonomia respecte al poder central.

El mariscal francès Suchet establí una administració que s'estenia des de Tortosa, Lleida i Tarragona fins a abastar tot el corregiment de Vilafranca.

Durant el 1809, el Penedès va ser ocupat per 11.000 francesos, continuament assotats pels guerrillers que els sorprenien amb estratègiques emboscades. Entre aquests, cal destacar Josep Llaveria, cap dels sometents de Vilanova i, també, Capdet del Corral, de Sant Pere de Ribes. Ambdós protegiren el desembarcament del tinent Delogaray a Sitges, que prengué sis canons a les tropes imperials.

El general Joan-Miquel de Vives i Feliu fou nomenat, per la Junta Superior, capità general del Principat (novembre de 1808). La mateixa nomenà Antoni Franch general de tots els sometents de Vilafranca (1809).

A la *Miscel·lània Penedesenca 1986* Remei Vendrell relata la crueltat del francès en la destrucció del convent de Sant Ramon de Penyafort i en els saquejos dels convents dels Trinitaris i dels Franciscans de Vilafranca.

Vilanova no va ser ocupada pel francès fins al 23 de desembre de 1808, tot i que anteriorment ja havia pagat fortes contribucions.

Des de Vilanova, el coronel francès Roiger escometé les tropes i els sometents que la resistència tenia perpetrades a Cunit, Cubelles i Ribes.

L'historiador Oriol Pi de Cabanyes escriu que a Vilanova i Sitges, més separades del trànsit militar, no s'hi esdevingueren gestes bèl·liques de transcendència, però els seus ports foren importants per al comerç i l'aprovisionament, sobretot des de la caiguda de Tarragona (juny de 1811). La pau intermitent que gaudí Vilanova i la seguretat que podia oferir ocasionaren que hi acudissin molts barcelonins que s'allunyaven de la Barcelona ocupada. Aquesta immigració aporta a Vilanova un progressiu engrandiment de la riquesa malgrat totes les sàgnies contributives que compartí amb la vila de Sitges.

És digne de lloanca l'acció de la Granada, del dia 14 d'agost de 1810, on els sometents i un grup de cavalleria atacaren el general Macdonald per la reraguarda i li feren 75 presoners. Dos dies més tard, Macdonald abandonà Vilafranca i es dirigí a l'Arboç, Banyeres, Llorenç i la Bisbal, devastant-ho tot per on passava.

També foren notables els sometents de Jafrà, Olesa de Bonesvalls i Olivella, els quals, amb les seves envestides, obligaren el general francès Saint-Cyr a establir destacaments a Canyelles i Ribes a fi de sotmetre'ls.

La vila del Vendrell, a conseqüència del primer enfrontament dels sometents, fou castigada per Chabran, que s'endugué presos els regidors de l'Ajuntament. Jaume Ruat Guixens, en les *Miscel·lànies Penedesenques 1982 i 1988*, relata que els regidors del Vendrell foren traslladats per mar des de Sant Salvador a la presó de Montjuïc. També, des de Sant Salvador, s'embarcà Sitjar, bisbe de Barcelona, en fugir cap a Mallorca (1910) després de les seves permanences a Vilanova i Vilafranca.

Els anys de 1811 i 1812 van ser de molta fam per la sequera i el fred. Les viles i ciutats eren espremudes econòmicament havent de contribuir amb milers de racions diàries de pa, sal, carn i llegums. La sàgnia constant era deguda al fet que s'havien de mantenir ambdues faccions, la de l'invasor i la de la resistència. La misèria era aclaparadora, i aquesta devastació la portaven a terme tant els soldats enemics com els mateixos exèrcits.

Ja entrat l'any 1812 la companyia de «Tiradors de Vilafranca», comandada pel capità Gaspar Estalella, rebé una tramesa de 1.200 fusells, portats pel vaixell britànic «Codrington», que fondejà a la rada vilanovina. També reberen aprovisionaments des de Vilanova els pocs habitants que quedaren a l'Arboç després de la Defensa.

La replegada napoleònica en els fronts d'Europa animà el general Manso a dur a terme atacs sorpresa per tot el Penedès. Cal destacar la victòria que obtingué a mitjans maig de 1813 a la Bisbal.

Suchet abandonà definitivament Vilafranca el 24 d'agost de 1813 i es retirà cap a Molins de Rei.

Pertancar la dispersa ressenya del Penedès caldria relatar, encara que sigui un fet esdevingut fora de la comarca, la valentia d'un vendrellenc que l'any 1808 participà en el setge de Saragossa: Francesc Riera Soldevila, valent-se d'un canó del 24, féu replegar el francès en precipitada retirada, deixant el camp cobert de cadàvers. Aquesta dada i la recerca documentada va ser aportada per l'escriptor Josep Mª Inglès Rafecas en la *Miscel·lània Penedesenca 1980*.

Làmina vuitcentista d'Antoni Rodríguez, en la qual es representa l'«Heròica resistència de la vila d'Arbós en 1808».

HEROISME I DRAMA DE L'ARBOÇ

En ressenyar els fets de la dramàtica jornada del 9 de juny de 1808 a l'Arboç, no voldria allargar massa aquest assaig transcrivint la verídica Memòria publicada l'any 1816; em limitaré a accentuar-ne el contingut i les conseqüències.

La gesta es començà a forjar a la vigília, amb les noves que van arribar de la derrota del Bruc, i després també encengueren el caliu els sometents que vingueren de tot arreu disposats a barrar el pas del francès. Els ànims dels vilatans estaven engrescats i tothom es disposà a combatre. Sembla mentida que la nostra gent, pagesos, burgesos, menestrals,... haguessin tingut tant de valor a l'escopetejar des de cada casa per impedir el pas d'aquell exèrcit tan poderós que, després d'aconseguir destruir amb artilleria la primera resistència de la Casa Marrugat al Raval, retrocedí i avançà casa per casa del carrer Major, on els homes, les dones, els vells i els joves l'escometeren a més dels trabucs, valent-se de ferros, fustes, rajoles, teules, pedres i tot el que pogueren.

Esborrona imaginar el martiri cruent al qual fou sotmès, abans de morir, mossèn Anton Torras, de 64 anys, per un malvat oficial de cavalleria.

Es fa difícil de comprendre el coratge d'aquelles dones que ajudaven a carregar els trabucs i llançaven per les finestres oli i aigua bullent damunt del maleït francès. Encara és més difícil d'entendre l'heroisme i la desesperació de Maria-Àngela Plana, casada amb el sastre Pau Miquel, i també la fortalesa de Maria-Agna Posas de Ferrant. Ambdues preferiren la mort, conservant l'honor, abans de caure davant els intents salvatges dels oficials,... Això feren i així lluitaren aquelles heroïnes de la generació de les nostres rebesàvies, dones cristianes, pacífiques, laborioses, que en temps de pau es passaven deu hores diàries fent puntes de coixí.

Abatuda la vila, les tropes franceses van acabar de cremar-la calant-hi foc pels quatre costats, i seguidament marxaren cap a Vilafranca.

La negra nuvolada de fum i les flames que arribaven al cel, contemplat des de Vilafranca, va fer sorgir la dita popular: FOC A L'ARBOÇ, que durant tot el XIX va ser una expressió forta d'esgarriança a tota la comarca i que es proferí arreu en el moment que es volia llançar una constatació contundent com un crit d'almogàver.

L'Arboç va ser un dels primers pobles que no es conformaren amb la submissió i varen preferir batre's abans que agenollar-se o amagar-se abaixant el cap.

A més de 39 sometents, es trobaren morts 64 habitants de l'Arboç. Moriren uns 300 francesos, que foren cremats en una fassina, segons R. Ferrer, a *Barcelona cautiva*.

La commoció i les fatals conseqüències que ocasionà a l'Arboç la seva resistència, no sols foren immediates sinó que han transcendit incidint en el desenvolupament posterior de la població. La que abans havia estat la segona «vila reial» del Penedès, secularment capdavantera, després del flagell i la destrucció, quedà empobrida, deshabitada i tardà més d'un segle a refer-se i possiblement no del tot. Aquí s'escau recordar la frase que digué el Premi Nobel, l'anglès Elliott:

El que pogué haver estat i allò que fou
apunten a una fi, el present, sempre.

Ja s'acabava la guerra i la vila encara havia de tornar a sofrir les vexacions de la retirada del francès. El 23 de juliol de 1813, les tropes de Suchet, procedents de València, acamparen per Vilafranca, els Monjos, l'Arboç, el Vendrell, Saïfores i la Bisbal. La descripció resumida de l'historiador local, Esteve Cruanyes Oliver, autor del *Llibre de l'Arboç*, és ben patètica: «En els llocs on trobaven gent a les cases i els donaven el que demanaven, no feien mal, però com que a l'Arboç no hi havia ningú, ni xic ni gran, perquè els pocs habitants havien fugit a les muntanyes, restaren els francesos per aquests contorns per espai de quatre setmanes i no deixaren pedra per moure. En va els veïns havien amagat tot el que tenien; en tornar no trobaren res».

ANIMADVERSIÓ DE CATALUNYA CONTRA EL «FRANCÈS»

El sentiment d'hostilitat contra França el 1808 s'havia arrelat en el cor de tots els catalans. Les causes eren òbvies: els francesos ja eren enemics en les passades guerres i molt abans s'havien annexionat el Rosselló. L'odi al francès era comú a tothom. Encara no feia cent anys que el primer Borbó, Felip V, rebuig de França, havia imposat a Catalunya el Decret de Nova Planta suprimint les llibertats. La societat catalana tampoc no acceptava la brutalitat de la revolució i les noves idees antireligioses que els francesos estenien per tot Europa.

Si els catalans sentiren sempre animadversió contra França, també és proverbial la seva actitud defensiva contra Castella que, imposant la seva llengua, deixà proscriu el català i proveí els càrrecs públics de l'administració catalana amb gent de fora.

Catalunya no ha volgut mai ser un poble sotmès i, per això, en aquella conjunció de circumstàncies es llançà contra l'invasor, assotant-lo amb els sometents i guerrillers, sovint, però, va evitar ser reclutat per l'exèrcit regular. La història la fan els homes i els pobles, i és ben palès que el poble català va jugar fort en la guerra contra el francès, com si el tarannà català de seny i mesura s'hagués desbordat per la indignació i la rauxa que despertava l'opressor.

Val a dir que els catalans no van caure en l'engany de creure's la política d'atracció de Napoleó quan l'any 1810, per mitjà del mariscal Augerau, va proclamar oficial la llengua catalana i les actes dels

ajuntaments esdevingueren redactades en català com també el *Diario de Barcelona*, que es canvià per *Diari de Barcelona i del Govern de Catalunya*... Tot era un miratge, un somni que no oferia cap credibilitat, venint d'aquella França que arrasà nacions, profanà esglésies i imposà el centralisme jacobí en tots els seus «departaments».

El general Foy, en la seva documentada història, escriu: «Catalunya és un petit estat sotmès al ceptre dels monarques catòlics. Són uns altres costums, una altra llengua, una altra organització social diferent de Castella. Enlloc, dins la Península, no es té tanta set de llibertat i d'independència. Enlloc els pares no transmeten als fills més odi envers els francesos, llurs veïns. No els perdonen d'haver-los imposat al començament del segle divuitè el rei que ha humiliat llur orgull i destruït llurs privilegis».

EL RETORN DE FERRAN VII

El 13 de desembre de 1813, amb el tractat de Valençay, s'acabà la guerra, amb la derrota de l'exèrcit imperial. Ferran VII, retornant del captiveri, arribà el 24 de març a Girona, el dia 30 a Mataró i l'endemà a Vilafraça. El mateix dia 31, s'aturà a l'Arboç, on es lamentà de la desolació que presentava la vila cremada. L'Ajuntament i el rector li lliuraren un Memorial de sofriments, i li demanaren l'exempció dels impostos reials. En la *Història crítica* de Bofarull, comentant el pas del rei per l'Arboç, l'autor assenyala l'aflicció del monarca i també l'absència de cap gest humanitari.

Ferran VII, va fer nit al Vendrell i continuà el viatge cap a València, on, tot just arribar-hi, anul·là la Constitució liberal, traicionant així les esperances dels que havien lluitat pel seu retorn, en imposar novament la política absolutista.

Abans s'ha exposat que la majoria de catalans que lluitaren contra el gavatx no ho feren per fidelitat al rei, ja que eren altres els sentiments i les causes que els mogueren a la lluita. Els que ingènuament i sense cap coherència històrica confiaren en el monarca, al final s'emportaren la més gran decepció.

Retrat del general Chabran, comandant de les tropes napoleòniques que van assaltar i incendiar l'Arboç el 1808.

La tradició diu que la testa del gegant de l'Arboç va ésser inspirada en la figura del general Joseph Chabran.

EL GENERAL CHABRAN QUE CREMÀ L'ARBOÇ

Carles Soldevila, en la seva *Història de Catalunya*, escriu: «Pocques vegades ens ha calgut un esforç semblant per a posar-nos al lloc dels nostres avantpassats i comprendre els sentiments que els guaven».

Les dues dades següents ens serveixen com a exponent de la nefasta política de Ferran VII:

El 18 de setembre de 1815, el senyor Intendent Reial demana a l'Arboç el 17 per cent del que devien els regidors l'any 1808.

L'any 1816, els pagesos de Gelida, Masquefa i Lavern acudeixen al Consell de Castella i refusen el pagament d'un sèquit de drets que provenien encara del temps del feudalisme.

TESTIMONIATGES I RESSÒ DE LA GESTA

L'àmplia bibliografia i la documentació que relata el drama heroic de l'Arboç han fet possible iniciar una col·lecció antològica de la Guerra del Francès per aplegar-hi, a més de la lletra impresa dels llibres, opuscles i periòdics d'hemeroteca, tot l'estol de manuscrits, gravats, litografies vuitcentistes i la programació original de les diferents commemoracions celebrades.

És curiosa l'anàlisi comparativa que aporten les dades que en la seva redacció es poden diferenciar segons la ideologia i, sobretot, la nacionalitat dels diferents autors. Un mateix fet és vist i concebut de diferent manera quan és narrat per un català, per un francès, per un espanyol i també per un afrancesat.

Mirat amb l'òptica dels cronistes francesos, hom pot llegir si visita la «Bibliothèque et Archives Nationales» de París, expressions d'indignació, admiració i perplexitat com: «l'obstinada i folla valentia dels habitants de l'Arboç», «la inoportuna i estèril resistència»...

Al «Musée de l'Armée» de París, hom hi pot consultar el *Dictionnaire des généraux français*, que conté la biografia sintetitzada del general Joseph Chabran (1763-1843), nascut a Cavailon (Vancluse), i és inte-

ressant constatar que, entre els fets d'armes més importants de Chabran, després de les campanyes militars d'Itàlia, Àustria i Suïssa, s'hi fa esment de la cruenta batalla de l'Arboç.

De l'esmentada col·lecció antològica, l'Arxiu Arbocenc n'ha seleccionat els trenta testimoniatges següents:

1. Manuscrit en forma de dietari d'Anton Sans Teixidor, iniciat el 1804 continuant les narracions fins al 1836, any de la tercera crema de l'Arboç, per les tropes carlistes.
2. Dietari de campanya escrit pel coronel francès Lafaille.
3. Memòria editada l'any 1816. Està signada per l'alcalde, els regidors i el rector. Va ser reeditada en les commemoracions de 1908 i 1958.
4. Gravat a l'acer del dibuix d'Antoni Rodríguez. Làmina 40x50 amb dedicatòria al baró de Castellet.
5. En estrenar-se nous gegants a la vila, es demanà a l'escultor que fes una caricatura burlesca de la testa del general Chabran que cremà l'Arboç. L'obra, feta de talla, resultà escaient, amb fesornia ferotge, mostatxo cargolat i el clàssic barret-frigi dels gavatxos (1827).
6. Edició de *Barcelona cautiva*. Autor: P. Ramon Ferrer.
7. Edició de *Guerra de la Independència*. Autor: Adolf Blanc (1861).
8. Edició d'*Història de la Guerra de la Independència*. Autor: Antoni de Bofarull (il·lustració en color de la defensa a la plaça) (1886).
9. Edició d'*En Ton de la Pipa, jornades a l'Arboç*. Autor: Joan Pons i Masaveu (1889).
10. Edició de *Las Mujeres de Arbós*. Autor: Francesc Gras i Elias (1894).
11. Originals del I Centenari de la Defensa 1808-1908.
12. Número extraordinari del periòdic *Baix Penedès* (1908).
13. Recull dels Jocs Florals celebrats a l'Arboç (1922) i dels periòdics *Badalota* (1921-27), *Fe i Vida* (1948-66) i *El Quart* (1978-1982).
14. Edició de *Notes històriques de la Parròquia i vila de l'Arboç*. Autor: Mn. Gaietà Viaplana Cornet (1927). Reeditat l'any 1993.
15. Estrena de l'obra teatral «Flames». Autor: Mn. Joan Tarrida Altet (1932).

16. Ampliació del «cromo» Juncosa amb original dibuix i relat de la batalla de l'Arboç.
17. Estrena del drama «La Puntaire de l'Arboç», obra inspirada en la Guerra del Francès. Autor: Joan Vilella (Nyic).
18. En la coberta d'*Historia de España*, de Ferran Soldevila, hi apareix, en color, la il·lustració de la batalla de l'Arboç (1953).
19. Reedició del gravat amb motiu del 150è Aniversari, com a diploma als escolars, futurs hereus i pubilles que continuaran la tradició (1958).
20. Emissió de quatre segells-vinyetes commemoratives (1958).
21. El poeta Salvador Cutchet publica el poema «Glòria a l'Arboç» (1958).
22. Reportatge de Pere Català Roca a *Destino* (1958).
23. La *Gran Enciclopèdia Catalana* publica el gravat de la Defensa (1970).
24. Reedició d'*En Ton de la Pipa* a cura d'Oriol Pi de Cabanyes (1974).
25. L'Arxiu Arxiprestal de Cornudella aporta un document (1977).
26. Edició de postals amb l'efígie de l'heroïna M. Àngela Plana (1979).
27. L'artesà Josep Roquer realitza el gravat clàssic amb marqueteria (1981).
28. Reedició del gravat amb motiu del 175è Aniversari, que es distribueix als escolars participants en el Concurs de Redacció (1983).
29. L'Institut d'Estudis Penedesencs edita una reproducció en sèpia del gravat de la Defensa amb motiu de la seva visita col·lectiva (1983).
30. Edició del *Llibre de l'Arboç*, monografia de l'historiador local Esteve Cruanyes i Oliver, que hi descriu la Guerra del Francès (1985).

Els episodis relatats i els testimoniatges són valors que es consoliden en la història; són la lliçó que ens dona el passat i la projecció catalana cap a un futur lliure de submissions humiliants. Vol ser també la fusió de germanor de tot el Penedès unint-se al crit de «Glòria a l'Arboç» del poeta Salvador Cutchet:

«Ningú no vencerà la Idea santa,
de Déu, d'amor, de Pàtria, que tu tens.
Que a flor de llavi, la puntaire canta
les mortes gestes... i les fa presents!